
ARTICLES

Algunes consideracions sobre la «ciutat difusa»*

Francesco Indovina

Istituto Universitario di Architettura di Venezia
Dipartimento di Analisi Economica e Sociale del Territorio
Ca' Tron. Santa Croce, 1957. 30125 Venezia (Italia)

Data de recepció: maig 1997
Data d'acceptació: juny 1997

Resum

En els darrers anys ha emergit en moltes regions una nova estructura organitzativa de l'espai, fruit d'una transformació de la ciutat tradicionalment entesa, a la qual hem anomenat «ciutat difusa». Aquesta estructura es distingeix de l'espai rural urbanitzat i també de la urbanització difusa, però és alguna cosa més; la ciutat difusa pertany a una família diferent de fenòmens, perquè en ella l'organització de l'espai sofreix una desviació i la diferència no és sols de quantitat sinó també de qualitat. En aquest article es tracta d'identificar els processos (econòmics, socials, culturals, etc.) que són a la base d'aquesta estructura per tal de donar-ne una explicació, avançar hipòtesis i, finalment, valorar aquesta organització de l'espai segons paràmetres de qualitat, sostenibilitat i funcionalitat.

Paraules clau: ciutat, ciutat difusa, espai rural, urbanització.

Resumen. *Algunas consideraciones sobre la «ciudad difusa»*

En los últimos años ha aparecido en muchas regiones una nueva estructura organizativa del espacio, fruto de una transformación de la ciudad tradicional, a la cual hemos llamado «ciudad difusa». Esta estructura se distingue del espacio rural urbanizado y también de la urbanización difusa, pero es alguna cosa más; la ciudad difusa pertenece a una familia diferente de fenómenos, porque en ella la organización del espacio sufre una desviación y la diferencia no es tan solo de cantidad sinó también de cualidad. En este artículo se trata de identificar los procesos (económicos, sociales, culturales, etc.) que están en la base de esta estructura a fin de elaborar una explicación, avanzar hipótesis y, finalmente, valorar esta organización del espacio según parámetros de calidad, sostenibilidad y funcionalidad.

Palabras clave: ciudad, ciudad difusa, espacio rural, urbanización.

Résumé. *Quelques remarques sur la «ville diffuse»*

Une nouvelle structure organisatrice de l'espace est apparue dans beaucoup de régions ces dernières années, produit d'une transformation de la ville traditionnelle, qu'on a appelée «ville diffuse». Cette structure se différencie de l'espace rural urbanisé et de l'aménagement du territoire aussi, car elle va plus loin; la ville diffuse appartient à un genre de phénomènes différent

* Traducció de l'original en italià: Maria Villanueva.

parce que son aménagement subit une déviation et il n'y a pas seulement une différence de quantité mais de qualité. Dans cet article on essaie d'identifier les processus (économiques, sociaux, culturels...) qui se situent dans la base de cette structure pour élaborer une explication, avancer des hypothèses et, enfin, valuer cet aménagement du territoire d'après des paramètres de qualité, durabilité et fonctionnalité.

Mots clé: ville, ville diffuse, espace rural, aménagement du territoire.

Abstract. *Some comments on the «diffused city»*

In recent years, a new organizational structure of space has emerged in many regions, as a consequence of the transformation of the traditional city into what we have called «diffused city». This structure is distinguished from the rural space and also from the diffused urban development, but is more than that. The diffused city belongs to a different group of phenomena because in it the organization of space is modified in terms of both quantity and quality. This article identifies the processes (economic, social, cultural, etc.) which are at the root of this structure to give an «explanation», to put forward some hypotheses and finally, to consider this organization according to the parameters of quality, sustainability and function.

Key words: city, diffused city, rural space, urbanization.

Sumari

Introducció

Sovint es constata que les formes de l'organització de l'espai en aquests darrers anys s'han modificat. En moltes regions ha emergit una estructura organitzativa de l'espai, fruit de la transformació de la ciutat entesa com allò que la tradició ens ha transmès, a la qual hem anomenat «ciutat difusa» (Indovina, 1990). En la literatura especialitzada es poden trobar termes diversos per explicar-la (Boeri i altres, 1993), però tots tendeixen a descriure fenòmens similars, si no idèntics.

Davant d'aquesta fenomenologia els investigadors s'enfronten, almenys, amb tres problemes: la descripció del fenomen per tal de presentar elements específics d'identificació; la individuació dels processos (econòmics, socials, culturals, etc.) que són a la base de les estructures organitzatives per tal de donar una explicació o avançar hipòtesis i, finalment, la valoració d'aquesta organització de l'espai segons paràmetres de qualitat, sostenibilitat i funcionalitat.

Aquí no és possible desenvolupar completament tots tres problemes (identificació, explicació, valoració), bé sigui perquè moltes de les recerques sobre el tema estan en vies de realització o perquè els resultats als quals s'ha arribat, tot i que presenten molts elements d'homogeneïtat, assenyalen diferències que no són marginals. Tenint en compte, per tant, que ens trobem en un camp

d'anàlisi no consolidada, cercaré d'explicar algunes reflexions i avançaré algunes hipòtesis sobre la base, sobretot de tot allò que he après directament a través de les recerques que estic duent a terme. El tema al qual faré referència, doncs, és el de la ciutat difusa.

Identificació

És força útil prendre com a punt de partida allò que la ciutat difusa no és: es distingeix de l'espai rural urbanitzat i també de la urbanització difusa, però és alguna cosa més; mentre espai rural i urbanització difusa pertanyen a la mateixa família de fenòmens d'organització de l'espai, entre aquestes dues formes d'organització espacial la distinció és, en un cert sentit, «quantitativa», amb la ciutat difusa l'organització de l'espai sofreix una desviació i la diferència no és sols de quantitat, sinó també de qualitat. La ciutat difusa pertany a una família diferent de fenòmens.

En el benentès que els termes abans emprats són imprecisos des del punt de vista descriptiu, es pot assumir que, dins d'uns marges de comprensió, poden ser utilitzats perquè són intel·ligibles. Però m'interessa, encara, evitar un malentès. No estic pressuposant que els passos camp-camp urbanitzat, camp urbanitzat-urbanització difusa, urbanització difusa-ciutat difusa hagin d'ésser considerats una mena d'evolució obligada. El que em sembla consolidat en un cert sentit és el fet que, en general, cada graó pressuposa el precedent.

Com ja ha estat dit, en aquesta «evolució» em sembla possible identificar-hi un tall, és a dir, el pas des d'una família de fenòmens pertanyents a l'espai rural a una altra família caracteritzada pel fenomen urbà¹. Aquest pas és identificable en la ciutat difusa. Amb això vull dir que les formes d'organització del territori no urbà, fins a la ciutat difusa, pertanyen, per dir-ho així, al «camp», mentre que amb la ciutat difusa es passa a la fenomenologia «ciutat».

Aquest pas d'una banda a l'altra no està determinat només per factors quantitius, sinó sobretot per factors qualitius (a partir d'un cert nivell les mateixes quantitats esdevenen, com és notori, qualitat).

Intento dir que, fins a un cert punt, quantitat i qualitat de les infraestructures i dels serveis són funcionalitzats per tal de permetre (i si és el cas, millorar) la condició residencial «en el camp», mentre que a partir d'allí, quantitat i qualitat de les infraestructures i dels serveis poden injectar en un determinat territori la possibilitat d'un ús i d'unes relacions de tipus urbà.

1. Des de diversos llocs s'està avançant la hipòtesi que la diferència entre el camp i la ciutat està esdevenint superada. Les modificacions en la tecnologia de la producció, la relació amb el mercat del sector productiu agrícola, l'increment en la mobilitat de les persones, la mateixa invasió constructora en el camp i, sobretot, el desenvolupament dels mitjans de comunicació de massa, tots aquests esdeveniments plegats sembla que han equiparat els dos «mons». Em sembla que si bé d'una part les distàncies «materials» entre els dos «llocs» són menys visibles que en el passat, hi romanen diferències culturals i de comportament que no són irrisioneries. M'arrisco a sostenir que es tracta, encara avui, de dues «cultures» diverses.

La forma d'organització del territori que es defineix com a ciutat difusa pertany a la família dels fenòmens urbans, no sols per les seves connotacions morfològiques, sinó més aviat pels seus elements organitzatius, funcionals i d'ús. Dit d'una manera molt esquemàtica, si fos possible definir la ciutat només i exclusivament pels seus elements morfològics (densitat, intensitat i absència de solució de continuïtat), aleshores els fenòmens d'organització de l'espai que estem analitzant no podrien ésser atribuïts al fenomen urbà; però si, contràriament, la ciutat hagués d'ésser caracteritzada també per funcions particulars i específiques, per la dotació d'equipaments i serveis, per les relacions socials i econòmiques que s'hi desenvolupen i per una cultura específica, aleshores potser el terme «ciutat difusa» podria resultar idoni per descriure una forma particular d'organització de l'espai que seria també diferent pel que fa a les seves connotacions morfològiques respecte a la ciutat. El concepte «ciutat difusa» potser expressa una certa contradicció en els seus propis termes (en un cert sentit, «difusa» es contraposa a «ciutat»), però sembla que permet una bona intel·ligibilitat.

Distingir un aspecte morfològic d'un de social, econòmic i cultural com a elements distintius de la ciutat, significa fer referència, d'una banda, a un element constant i estable, el morfològic, i, de l'altra, a un element variable i diferenciat, l'econòmic, social i cultural. Però no és per casualitat que per referir-se a aquest segon element, el terme usat correntment és «de tipus urbà». Això val també en el cas de la ciutat difusa, on l'element econòmic, social i cultural és «de tipus urbà».

En termes identificatius podem assumir que la ciutat difusa és aquella forma d'organització de l'espai en la qual hi són presents elements de la constitució «física» de la ciutat, però que no presenta els caràcters de densitat, intensitat i solució de continuïtat típics de la ciutat. La ciutat difusa, per tant, no està constituïda només per residència, a més monofamiliar i isolada, sinó també per diverses formes de residència, fins i tot barris de vivendes econòmiques i populars, per infraestructures i xarxes, per equipaments i serveis (col·lectius, privats i públics), per zones d'especialització, per espais públics, etc.

Tots aquests elements, però, no estan «concentrats» sinó difusos en un territori ampli, s'hi troben solucions de continuïtat de les construccions i estan caracteritzats, en general, per una baixa densitat i intensitat en l'ús del sòl.

En aquesta particular estructura del territori la jerarquització funcional sembla que hi té un pes menor, atès que els assentaments dels principals elements no semblen determinats i guiats per processos d'aglomeració, ans al contrari, segueixen un principi de difusió. L'elecció de la localització de molts elements sembla, d'una banda, casual i, de l'altra, molt atenta a maximitzar l'accessibilitat atès l'ús prevalent d'un mitjà de transport com l'automòbil privat. És obvi que aquest tipus d'estructura del territori fa pensar en una situació definida per una xarxa.

Una referència a una realitat concreta, el bocí de Vèneto comprès entre les ciutats de Venècia, Pàdua i Treviso (el qual conec bé), permet potser d'aclarir millor els elements d'individuació suggerits en termes generals. Ens mirem

aquesta zona com si estigués formada per una retícula; hi podem identificar els elements principals, constituïts per les ciutats mitjanes i grans (Venècia, Pàdua, Treviso), així com un cert nombre d'assentaments secundaris constituïts pels municipis més petits i de poblament històric, mentre el territori que queda entre ells i dins de la retícula està àmpliament edificat d'una manera que podem descriure bé com a difusa. No sembla que hi prevalgui cap altre principi d'ordre que el de les infraestructures de comunicació, tant les principals com les secundàries.

Els assentaments principals i secundaris constitueixen «pols dèbils» d'atracció; en els darrers vint-i-cinc anys la dinàmica de l'espai construït, en totes les seves formes i funcions i no tan sols residencials, ha privilegiat una localització difusa més que l'establiment a l'interior dels poblements ja establerts. Tot plegat ha provocat que el territori s'estructuri amb una jerarquia dèbil i que les jerarquies històriques s'hagin, per dir-ho d'alguna manera, atenuat. «Jerarquies atenuades» o «jerarquies afeblides» no signifiquen absència de jerarquia: és possible observar que la jerarquització resulta més sòlida pel que fa a la distribució en el territori de les funcions lligades a la producció, mentre que és més dèbil per a les lligades a la reproducció de la força de treball.

Si això pogués ser verificat de manera uniforme en tots els casos, seria possible criticar les teories que veuen el futur de la ciutat com una despotenciació de les funcions lligades a la producció i com a exaltació de les lligades al consum.

Tornant al nostre cas, es pot observar que residència, serveis i producció, distribuïts sobre el territori de manera difusa i només amb alguns elements dèbils d'especialització, tenen moltes connotacions funcionals de tipus urbà (des dels grans i especialitzats equipaments comercials fins a les grans infraestructures esportives, les oficines públiques d'àrea d'influència molt extensa, etc.). I és precisament per aquesta presència que tot el territori és assimilable a una «ciutat» i l'ús que els seus habitants fan d'aquesta totalitat en defineixen les connotacions urbanes. I això esdevé malgrat que la densitat, la intensitat i la continuïtat no siguin de tipus urbà.

Cal remarcar, però, que una lectura més recent d'aquesta estructura (Indovina, 1996) ha fet sortir a la llum que si la contigüïtat fos tractada tot tenint en compte la connotació difusiva d'aquests assentaments, seria possible individuar un principi d'aglomeració al llarg de les artèries principals que enllacen els diversos nuclis poblacionals d'aquest territori. En essència, la «ciutat difusa» presenta algunes configuracions assimilables a la ciutat lineal; es pot dir que en aquest cas es tracta d'una situació no consolidada on difusió i aglomeració es presenten com dues forces presents i agents. En termes una mica exagerats es podria fins i tot avançar la hipòtesi que, si no hi ha una forta intervenció coordinadora, aquesta forma d'organització de l'espai tendeix a evolucionar vers una forma assimilable a l'expansió de la ciutat en taca d'oli, amb la diferència que en aquest cas hi actua una força centrífuga, mentre que en aquell hi opera una força centrípeta.

Les artèries que enllacen els nuclis de població d'aquest territori, si bé estan caracteritzades per una forta intensitat de trànsit, es presenten molt sovint com

a «carrers mercat»: al llarg de les artèries s'hi localitzen, efectivament, activitats comercials (potser lligades directament a una activitat de producció), serveis, hotels, restaurants, etc., amb alguna solució de continuïtat que correspon o bé a breus trossos de camp (cada cop més rars) o a vil·les, testimonis d'una estructura del territori històricament diferent. En essència, aquests carrers es configuren com a assimilables a «carrers urbans» que, malgrat que presenten connotacions específiques, desenvolupen en gran mesura el paper dels carrers de la ciutat.

Explicació

La constitució de la «ciutat difusa» està estretament lligada a la dinàmica particular de l'estructura socioeconòmica. No existeix una llei general, però segurament les transformacions en l'organització de l'espai estan estretament correlacionades amb les transformacions produïdes en l'estructura productiva de la zona i amb les condicions socioeconòmiques de les famílies. Tot seguit s'il·lustrarà una argumentació que sembla que conté bons elements de generalització, mitjançant la descripció d'unes fases que es prenen com a significatives:

1. La menor utilització de mà d'obra en el sector agrícola, produïda en una certa fase històrica de transformació de la pròpia producció primària, no té com a conseqüència un moviment d'emigració (vers l'estranger o altres zones del mateix país), però té la possibilitat de reocupació en llocs (entesos en sentit ampli) dels sectors no primaris (especialment la indústria). Aquesta situació augmenta la disponibilitat de diners per part de les famílies, les quals ajunten una renda agrícola amb una renda industrial. Aquest procés d'acumulació produeix un primer desenvolupament de la construcció molt difús. Ja sigui perquè la família millora la condició del propi habitatge o perquè es constitueixen nous nuclis familiars, es construeixen nous habitatges (es tracta d'habitatges d'autoconstrucció o, més sovint encara, parcialment autoconstruïts), normalment sobre àrees agrícoles de la família que no compten amb equipaments urbanístics més enllà d'una infraestructura viària sovint secundària. Aquesta millora certa de la casa (més espaiosa, més moderna, més dotada de tecnologia...) no té una correspondència en la millora en la manera de viure ni en l'inseriment de la casa en el territori (serveis, equipaments, etc.).

2. El desenvolupament de la petita empresa (ja siguin treballs domiciliaris, activitats artesanals o tal vegada d'utilització i intercanvi d'experiències i relacions construïdes en un treball de fàbrica), constitueix la segona fase d'aquesta conformació espacial. La petita empresa es localitza en el «difús» per raons econòmiques i d'integració social. No existeix una empena aglomerativa perquè aquest tipus d'empresa no té necessitat d'integracions rellevants amb altres activitats econòmiques o de serveis, atès que molt sovint es tracta d'empreses «dependents» d'una gran empresa.

Algunes d'aquestes petites i mitjanes empreses difuses, si bé d'una banda tenen relacions de dependència estructurals amb empreses de dimensions més grans, de l'altra, amb el temps, cerquen també una pròpia col·locació de mercat (fins i tot a través de la venda directa al consumidor), i aquesta evolució modifica les necessitats i també les demandes polítiques d'infraestructures.

Aquesta activitat estructura, d'una banda, el territori i, de l'altra, configura tipologies constructives molt particulars: la típica «casa fàbrica» amb la planta baixa destinada a l'activitat productiva i el primer pis a residència. Aquesta tipologia constitueix l'evolució d'una d'anterior, on la distinció en comptes d'ésser vertical era horitzontal, amb la residència a la part del davant i el laboratori al darrere de la casa.

És també important l'estructura socioeconòmica que s'hi determina. Entre aquestes empreses i la societat en la qual s'insereixen s'origina una espècie de simbiosi social que constitueix un de llurs majors punts de força: l'empresa és la font dels guanys, la societat la fornidora de treball en una mena de «solidesa» d'interessos, atès que la bona marxa de l'empresa resulta fonamental per la societat (parlem d'«empresa» entenent l'estructura de les empreses petites i mitjanes i no una única empresa, encara que alguna vegada ha estat així). Una solidesa que acaba per ésser un suport polític a les demandes i a les necessitats de l'empresa en termes d'infraestructures, serveis, etc. La multiplicació del nombre d'ocupats per família, per bé que cada un dels seus membres apporti unes rendes modestes, fa augmentar la renda familiar i, per tant, s'incrementa la dotació de béns i, al mateix temps, creix la demanda de serveis.

3. La que definim com a tercera fase, fa referència als fenòmens interns en l'àrea difusa i als que tenen el seu origen en els nuclis de població principals.

Les ciutats mitjanes i grans, amb llur dinàmica, no satisfan condicions òptimes ni d'alguns sectors de la producció ni tampoc d'alguns segments específics de població. Algunes empreses, abans localitzades en les ciutats més grans, consideren més convenient una relocalització en el territori difús, ja que aquest ha començat a disposar d'infraestructures (estaríem, doncs, en la fase d'urbanització difusa). Els motius poden derivar-se d'una necessitat d'engrandiment, de dificultats de transport, dels avantatges consegüents a la utilització d'àrees industrials urbanes que han d'ésser reconvertides per a funcions diverses, etc.

Es tracta de fenòmens no nombrosos però significatius, els quals determinen un enriquiment posterior de l'estructura econòmica del territori difús i augmenten les relacions entre les diverses parts, atès que aquestes empreses són multidireccionals en llurs relacions econòmiques productives, de serveis, etc.

El mateix esdevé, en un cert sentit, a les famílies que troben motivacions per transferir-se al territori difús, sobretot en el pla dels costos directes i en particular els de l'habitatge. Els preus d'aquests en el «difús» són certament inferiors als que es troben en les ciutats més grans i, per tant, solament sortint de la ciutat, les famílies poden satisfer la necessitat d'habitatge; a més, en general, el cost de la vida hi és també molt menor. El fet que aquesta

residència en el «difús» pugui generar costos més elevats en termes de fatiga, mobilitat, carència de serveis, etc., és una qüestió que només es fa evident a mitjà termini.

La residència en el difús ha estat possible, certament, només pel fortíssim augment de la mobilitat o també, mirat des d'un altre punt de vista, la residència en el difús és possible només al preu d'augmentar molt considerablement la pròpia mobilitat i no només per raons de treball. Es tracta, així doncs, d'una forma d'organització i d'una forma d'assentament caracteritzada per una altíssima mobilitat dels residents.

En termes de residència s'ha d'assenyalar, però, que molt sovint la localització de les intervencions per a la construcció d'habitatges, tant les econòmiques i populars com les de les cooperatives, tendeixen, per raons de cost o per autèntica disponibilitat d'àrees adequades, a privilegiar els assentaments en el difús més que en les ciutats de dimensions més grans.

Aquesta tercera fase es caracteritza substancialment per un augment de la població assentada en el difús, el qual creix com a conseqüència de processos d'immigració procedent, en bona part, dels centres de dimensió més gran. Es tracta de població de «cultura urbana», és a dir, que expressa demandes de tipus urbà i estils de vida urbans. Característica, aquesta, fonamental per a la posterior evolució de la situació difusa.

4. En aquesta darrera fase és on la difusió assumeix la connotació de «ciutat difusa». Substancialment, en aquesta fase l'assentament difús s'enriqueix de funcions i serveis que per quantitat i qualitat modifiquen les característiques de l'assentament. La dotació dels serveis a la producció és la conseqüència de les relocalitzacions productives i de les dinàmiques positives de les empreses que podríem anomenar «indígenes», les quals augmenten llurs exigències i la necessitat d'integració i de serveis.

L'augment de la dotació dels serveis (privats i públics) a les famílies és la conseqüència de l'increment de la consistència de la població difusa, de la modificació de llurs connotacions socioeconòmiques i d'experiència, així com del creixement de les demandes. I no tan sols això, sinó que aquesta nova dimensió de la població, sumada a la de les ciutats més grans, defineix una àrea de mercat que pot expressar demandes de tipus metropolitana. D'aquesta manera, en el difús s'hi localitzen serveis comercials, però no només d'aquest tipus, de nivell metropolitana (hipermercats, centres comercials, grans estructures d'oci, etc.), serveis per als quals la dotació de cada una de les poblacions principals de l'àrea era poc satisfactòria i que aquí serveixen a tot el receptacle complet de la ciutat difusa.

Es veu com aquesta situació, ja sigui referida als serveis o a la família, determina també una dependència de les ciutats més grans respecte a l'organització funcional de la ciutat difusa. En definitiva, no és la ciutat difusa la que depèn de les ciutats més grans, sinó que són aquestes les que utilitzen serveis i infraestructures «disperses» en la «ciutat difusa». Això apareix de forma rellevant allí on s'atenuen els elements jeràrquics.

La distribució d'aquests serveis en el territori difús no segueix una lògica aglomerativa, sinó que, coherentment i amb rares excepcions, en segueix una de distributiva; per tant, hi ha poques àrees d'especialització; la localització d'aquests serveis està molt pendent de l'accessibilitat perquè són serveis que han d'ésser accessibles a un territori al més ampli possible. La dotació d'infraestructures, òbviament, continua i acaba fent possible aquest procés d'estructuració del territori.

Cal remarcar que les fases que s'han dissenyat i que s'han presentat ordenades lògicament i temporalment, constitueixen l'esquematzació d'un procés menys lineal i més caòtic. Malgrat això, tenen l'objectiu no sols de posar de manifest les dinàmiques de la «ciutat difusa», sinó també de fer emergir la relació entre els processos economicosocials i l'estructuració particular d'aquest espai.

Valoració

Organitzo la valoració per punts; la referència a paràmetres específics és assumida en termes generals, però no per això són menys significatius. Una valoració global depèn, en efecte, del pes donat a cada un dels aspectes que tot seguit es tendirà a posar de manifest.

1. És del tot evident que el tipus d'estructura organitzativa de l'espai que ha estat definida com a «ciutat difusa» està caracteritzada, constitucionalment, per una gran «espontaneïtat»; això és el resultat directe d'un dèficit de planificació i d'un escàs control públic de les transformacions territorials.

Amb aquesta observació es pretenen dues coses diferents. D'una banda, posar en relleu com el creixement dels assentaments, sobretot en les seves primeres fases, es produeix a l'empara de les diverses planificacions locals del territori. Aquesta observació no es modifica, sinó que es reforça, pel fet que molt sovint aquesta edificació es produeix tot respectant normes d'edificació lligades directament a l'activitat agrícola. Aquestes normes, de fet, han estat utilitzades per a finalitats residencials independents de l'activitat agrícola o lligades amb aquesta d'una manera molt estantissa.

El principi del «dret a edificar de cada propietari» segueix trobant un reconeixement implícit, i potser explícit, en les comunitats petites, sobretot quan la construcció va destinada a l'ús del propietari i no al mercat immobiliari, fins i tot quan el resultat és destructiu en el pla de l'organització espacial. En aquest cas específic, un reconeixement implícit d'aquest dret acaba per determinar, també, la urbanització difusa.

D'altra banda, les planificacions locals independents, és a dir, relacionades amb unitats administratives autònomes i internes del territori que s'està considerant (administracions locals que actuen en un territori), poden constituir, quan es produeixen els fenòmens que hem individuat, els elements fundadors (i no responsables) de l'organització difusa. La distracció o el desinterès pels efectes que pot generar cada pla concret sobre una àrea més àmplia que la del

territori planificat, pot determinar condicions òptimes per a la difusió. Essent la «ciutat difusa» constituïda per moltes i nombroses unitats locals, cada una de les quals té el dret i el deure de planificar, la incoherència entre aquests nivells pot acabar sent un element constitutiu de la «ciutat difusa», però també de la seva desorganització.

Sovint s'ha dit que l'assentament en la ciutat difusa segueix el traçat de l'assentament històric (per exemple, el de la centuriació romana), tot individuand en la «història» una mena de lògica d'assentament en un cert sentit substitutiva de la planificació. Aquesta relació potser tindria la seva raó en el fet que la posició de les infraestructures viàries potser sí que corresponen al traçat històric, però en realitat és, en el sentit tècnic, una il·lusió òptica: els assentaments «afegits» tendeixen a reforçar els traçats històrics, però la quantitat d'aquests afegits és molt limitada respecte al total de les noves construccions difuses. Per tant, l'element fonamental en la tria dels llocs per a les noves construccions és simplement el de la conveniència, sense cap altra consideració, ni de lògica d'organització de l'espai, ni de funcionalització dels diversos assentaments, ni de les necessitats de tipus col·lectiu. La regla és la casualitat, fins i tot si es tracta d'un cas regit pels interessos.

2. Es tracta, segurament, d'una ciutat d'alt consum de sòl. Fins i tot la seva baixa densitat i intensitat, la seva contínua solució de continuïtat, pressuposen un consum de sòl molt més alt que si el comparem amb les solucions urbanes (més denses).

Es tracta d'una dada difícil de jutjar. Si s'és de l'opinió que el «consum» de sòl, en el sentit que estem usant aquí, constitueix un element negatiu, no hi ha dubte que la ciutat difusa, des d'aquest punt de vista, només pot ser valorada negativament.

No obstant això, des d'un altre punt de vista, la «rarificació» podria ser considerada com un element apropiat per a caracteritzar una millor «qualitat de vida»: la casa unifamiliar, el xalet, podrien ser valorats des del punt de vista individual, una solució més confortable, agradable i plaent respecte a les condicions de vida en una comunitat de veïns. És una qüestió sobre la qual és difícil jutjar, ja que es pot observar tan sols que aquest tipus d'assentament es caracteritza també per l'isolament psicològic i social, pel tancament envers els altres, per l'absència d'aquells elements de seguretat que tan sols forneix el «veïnatge».

A més l'organització difusa tendeix a rarificar els espais col·lectius i les estructures comunitàries. Per exemple la plaça, element significatiu de l'organització comunitària (Isnenghy, 1994), no hi té lloc a la ciutat difusa, ni el seu paper d'unió i espai polític hi és substituït, cosa que representa un empobriment de la comunitat. La mateixa església i la seva plaça cedeix el lloc a les pràctiques individuals. Fins i tot els llocs tradicionals de trobada perden llur funció en favor d'estructures (potser més modernes i elegants) molt més impersonals, gens caracteritzades per una relació estreta amb el lloc i els seus habitants.

3. Es tracta d'una organització del territori l'ús de la qual comporta, com ja s'ha mencionat, una alta mobilitat, és a dir, esdevé una forma organitzativa amb un consum hiperenergètic. Una situació que té múltiples conseqüències en el pla ambiental (contaminació), el del consum i l'econòmic. Una forma tan particular d'organització només fa possible l'ús del transport col·lectiu de manera molt limitada, atesa la difusió dels assentaments residencials, productius i de serveis, els quals fan molt dispers l'origen del moviment i multidireccionals les destinacions; aquesta situació tendeix, sens dubte, a privilegiar els mitjans privats.

Es constata també que la infraestructuració de la ciutat difusa és, d'una banda, molt estesa, però de l'altra, està formada, sobretot, per infraestructures de baixa qualitat i inadequades per al moviment que han de sostenir. També en aquest cas la intervenció pública ha privilegiat la difusió a costa de la qualitat; per la resta, un territori àmpliament urbanitzat constitueix, sovint, un vincle per a la millora de les infraestructures. La congestió en aquest territori és, per tant, determinada ja no per la rarificació de la xarxa infraestructural, sinó per la seva manca d'adequació qualitativa (cosa que, a més, la fa molt poc segura).

Cal observar, però, que alguns recorreguts privilegiats, sobretot dels viatges de casa al treball i la densificació dels assentaments al llarg de les vies principals, han creat, de fet, les condicions favorables per a l'ús dels mitjans de transport col·lectiu.

4. És evident, pel que hem estat dient, que es tracta d'una forma d'organització de l'espai amb un altíssim cost públic. L'oferta a la població resident dels serveis públics i de les infraestructures només és possible a costos superiors als d'un context de residencialitat concentrada.

5. Cal subratllar, a més, com les modalitats de creixement d'aquesta configuració espacial, per raons objectives, només poden generar processos d'identificació débil (i fem referència també al paper dels espais col·lectius dels quals ja hem parlat). Aquest fet acaba per generar «demandes» polítiques massa parcel·litzades per permetre un acord sobre serveis de qualitat. A això es contraposa un «poder decisonal» dels ens locals també parcel·litzat i amb un pes excessiu de les exigències immediates, exigències que la difusió converteix sempre en apressants.

En aquest sentit, la dotació de la ciutat difusa apareix de manera completament satisfactòria pel que fa als serveis «banals», mentre que està molt subdimensionada pel que fa als serveis de qualitat. Aquesta carència no és suplida ni per les iniciatives parcials promogudes pels centres intermedis, ajuntaments petits i mitjans sovint incapaçs, en llur projecció política, de «raonar» en termes de ciutat difusa en referir-se a «la seva» població, ni tampoc, per motius assimilables, per les dotacions «històriques» de les grans ciutats. D'aquesta manera, la ciutat difusa resta subdimensionada pel que fa als serveis de qualitat.

6. Ha d'ésser assenyalat, finalment, que la interpretació que tal vegada s'ha donat d'aquesta forma d'assentament com a fruit de més llibertat, no es corres-

pon completament amb la realitat. S'ha volgut posar de relleu l'existència d'una possibilitat de tria més gran per part de les famílies pel que fa al lloc de residència i com això s'ha concretat en el fet de privilegiar l'espai difús enfront del concentrat.

Si bé d'una part no es pot negar que una disponibilitat més gran de recursos econòmics de les famílies (lligada a una pluralitat de membres ocupats) els ha fet més lliures, en un cert sentit, per escollir el lloc de residència (possibilitat, per exemple, de suportar uns costos de transport més grans), de l'altra és difícil no posar en evidència un cert factor coactiu.

El moviment de la població des dels nuclis principals (concentrats) vers els secundaris o els del territori difús, en realitat són, sovint, el resultat no tant d'una tria de model de vida tal com se sol dir, sinó de la impossibilitat de satisfer adequadament les necessitats familiars (per exemple de vivenda), als costos de la ciutat concentrada. De manera resumida, no es pot negar que l'element d'expulsió (de la ciutat concentrada) hi té un paper que no és gens indiferent i que potser és superior a l'element d'atracció (per part de la ciutat difusa).

Bibliografia

- BOERI, S.; LANZANI, A.; MARINI, E. (1993). *Il territorio che cambia*. Milà: Abitare Segesta.
- DEMATTEIS, G. (1985). «Contro urbanizzazione e strutture urbane reticolari». A BIANCHI, G.; MAGNANI, I. *Sviluppo multiregionale*. Milà: Franco Angeli.
- (1990). «Modelli urbani a rete». A CURTI, F.; DIAPPI, L. *Gerarchie e reti di città*. Milà: Franco Angeli.
- (1992). *Il fenomeno urbano in Italia*. Milà: Franco Angeli.
- INDOVINA, F. (ed.) (1990). *La città diffusa*. DAEST-IUAV.
- ISNENGI, M. (1994). *L'Italia in piazza: i luoghi della vita pubblica dal 1848 ai giorni nostri*. Mondadori.